

Andraspråksinläring och flerspråkighet i förskoleklass med fokus på elever som är nya i svenska språket

Monica Axelsson, professor i tvåspråkighet och svenska som andraspråk

Svenska i ett andraspråksperspektiv

Eleven som är nybörjare i det svenska språket har redan ett (eller två) förstaspråk. Det innebär att eleven behärskar ljudsystemet, fonologin, i sitt förstaspråk, det vill säga vokaler och konsonanter och eventuella specialljud som till exempel klickljud, olika toner eller konsonantanhopningar. I världens cirka 6 000 språk har varje språk minst tre vokaler och upp till nio vokaler.

De tre vanligaste vokalerna i världens språk motsvarar vokalljuden i de svenska orden *sil*, *katt* och *sol*. Svenskan har nio vokaler, vilket betyder att det är många nya vokalljud att lära sig för en elev som har tre eller fem vokaler i sitt modersmål. Det mest ovanliga av svenskans vokalljud, och därmed svåraste att lära sig, är u-ljudet som i *kul* och *uggla*.

När det gäller konsonanter tillåts i många språk endast följderna KV, en konsonant plus en vokal (jfr *tala*). Svenskan tillåter tre konsonanter initialt, *skriver*, och fyra finalt, *hemskt*, vilket kan vara svårt att uttala för den som talar ett KV-språk (till exempel turkiska eller swahili). En ytterligare funktion inom svenskans fonologi är prosodin som i tal handlar om hur vi betonar olika delar av ord och fraser.

Fundera över skillnaden i följande meningar beroende på prosodin:

Emma sov inte. (En upplysning)

Emma sov inte? (Är det sant att hon inte sov?)

Emma sov inte! (Emma sitter och drömmer.)

Emma sov inte. (Någon annan sov.)

Emma sov inte. (Hon bara låtsades.)

(efter Bolander, 2012)

2021-02-18

2 (11)

Den sexåriga eleven behärskar också böjningssystemet, morfologin, i sitt förstaspråk som kan variera i omfattning. Kinesiskan har få böjningar medan finskan och turkiskan har många böjningar. I svenskan kommer eleven att lära sig böjningen av substantiven i plural (*hund – hundar*), adjektivens komparation (*blå, blåare, blåast*) och verbens böjningar (*springa, sprang, sprungit*) samt svenskans produktiva system för sammansättningar (*klasskamrat*).

Vid sex års ålder har eleven vanligtvis utvecklat ett basordförråd på ca. 8 000 – 10 000 ord i förstaspråket. För att utveckla detta ordförråd har eleven ägnat ca 12 000 – 15 000 timmar eller all sin vakna tid till att iaktta, lyssna och tala. Och under hela sin levnad, men särskilt intensivt mellan 18 och 36 månaders ålder, har sexåringen övat på att sätta samman orden i sitt förstaspråk till fraser och satser, det vill säga utvecklat syntaxen i språket (Axelsson, 2010; Viberg, 1987). De använder då egenkonstruerade fraser tillsammans med helfraser för att kommunicera.

Fördelen med att som andraspråksinlärare använda fasta helfraser är att det då låter som om man kan språket och därmed är mottagaren mer villig att svara och fortsätta samtalet (Axelsson, 1988). En pedagogisk strategi kan därför vara att förse eleven som är ny i svenska språket med några helfraser som är användbara i förskoleklassen: *Får jag vara med? Ska vi leka? Vänta på mig.* Eller fraser för hur man frågar om: *Ursäkta, vad sa du? Förlåt, nu hörde jag inte. Sa du att...?*

Smågruppsamtal

För elever som är nya i det svenska språket är smågruppsamtal mellan tre-fem elever en givande arbetsform. I en liten grupp blir varje elev en likvärdig samtalspartner och tillsammans skapar de mening runt ett ämne. Läraren behöver bemöta elevernas frågor genom att variera mellan kortare och mer fullständiga, intressanta svar som lockar eleverna att ställa ytterligare frågor. På så sätt håller den lilla gruppen fast vid ämnet i flera, utsträckta turer vilket leder till att eleven tänker högt och utforskar vad kamraterna säger. Samtalet kommer sannolikt både röra sig i den konkreta här och nu-världen och i en mer generaliserad värld.

Genom att samtalet styrs av elevernas frågor kommer kunskapen att presenteras i flera led vilket särskilt underlättar för de som är nya i svenska språket (Axelsson, 2009).

Flerspråkighet som resurs

Med varierad skicklighet kan sexåringen också berätta berättelser eller beskriva händelser på modersmålet. Denna förstaspråksförmåga har eleven som en tillgång när det svenska språket lärs in. Den begreppsapparat eleven byggt upp på sitt modersmål förenklar och snabbar på den vidare ordförrådsutvecklingen i svenskan. Inom forskningsområdet additiv tvåspråkighet anses förmågan att tala två språk ge särskilda kognitiva fördelar när det gäller: uppmärksamhetskontroll, arbetsminne, förmågan till abstrakt och symbolisk representation samt metaspråklig medvetenhet” (Cummins, 2017: 136). Flerspråkiga personer har kunskap om språks struktur och funktioner och ju fler språk de kan desto lättare går det att lära sig ytterligare ett. Flerspråkighet är en resurs.

I många länder börjar barn i skolan tidigare än i Sverige. Det kan betyda att sexåringar som är nya i det svenska språket har gått i skolan i ett annat land och är bekanta med sitt modersmåls ortografi och kanske till och med knäckt läskoden på sitt förstaspråk. Denna kännedom om skrift och bekanthet med syftet med skrift är kunskaper som kan överföras från ett språk till ett annat. Här ett exempel på hur Ayhan, som är fem år, har arabiska som modersmål och svenska som sitt starkaste språk, uppmärksammar symboler i en Alfonsbok (Bergström, 1976) och i samspråk med en förskollärare tolkar dem som bokstäver i det svenska alfabetet.

2021-02-18

4 (11)

© Bok-Makaren AB

Källa till figur 1. Ur Vem räddar Alfons Åberg? (Bergström, 1976)

AYHAN

A: de e som en bokstav

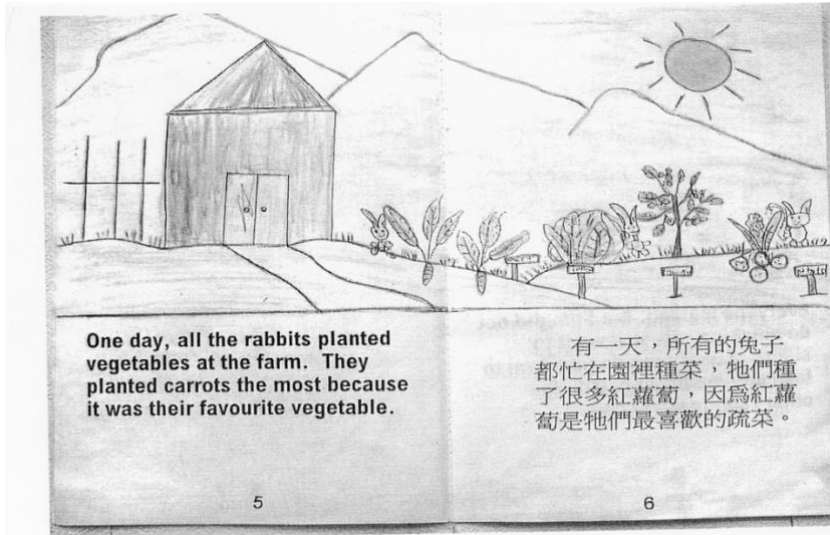
F: zäta

A: den här en zäta/ fast om den e upp å ner så här/ om man tittar så då e
de min bokstav

F: då bli de N

Källa: Symboler som ingång till bokstäver (Axelsson, 2005)

Både för tanke- och språkutveckling liksom för att stärka elevens identitet är det en framgångsrik strategi att låta den läs- och skrivkunniga sexåriga eleven använda sin litteracitet på förstaspråket för att så småningom också kunna göra det på svenska. Här ett exempel från Kanada där en kinesisk flicka till sin bild skrivit texter på både engelska och kinesiska.

Figur 3. Teckning med berättelse på två språk

Ordförråd och språklig komplexitet

När man lär sig ett nytt språk är en av de viktigaste uppgifterna att utveckla ordförrådet (Saville-Troike, 1984). Utan ord, inget språk. Men det stora arbetet handlar om att kunna binda samman orden till fraser, satser och meningar. Denna utveckling av ordförrådet kommer här beskrivas i termer av *tegelstenar* och *murbruk*, det vill säga specifika ämnesord och allmänna nyttoord, som tillsammans bygger upp språket (Dutro & Moran, 2003).

2021-02-18

6 (11)

Figur 4. Ordförrådet sett som tegelstenar och murbruk

”Tegelstenarna” utgörs av de centrala ämnesorden som är kärnan i en text¹ om ett ämne. När vi till exempel studerar däggdjuren med fokus på de som lever vilt i Sverige omfattar tegelstensorden bland annat: björn, varg, lo, älg, rådjur och räv. ”Murbruket” är de allmänna nyttoord som gör att vi kan formulera vår kunskap om däggdjuren i fraser, satser och meningar. Murbruksorden kopplar samman och förstärker de ämnesspecifika tegelstensorden. Ofta hör de till basen i ordförrådet och utvecklas under barndomen. För andraspråksinläraren, särskilt den som är ny i svenska språket, kan murbruksorden vara obekanta och behöver undervisas explicit, kopplade till tegelstensorden. Murbruksorden utgörs framför allt av:

- sambandsord som behövs för att konstruera komplexa meningar: därför att, för att, ibland, men, medan, då, däremot etc.
- prepositioner och prepositionsfraser: i, på, under, bakom, bredvid, framför, på grund av, för – sedan etc.
- vanliga regelbundna och oregelbundna verb: lämna, leva, äta, sitta, använda, göra etc.

¹ Med text avses såväl talade som skrivna texter.

- pronomen och pronominala fraser: hon, han, hen, den, det, varandra, sig själv etc.
- allmänna ämnesord: lägga märke till, tänka, gilla, planera, jämföra, byta, stad, överleva etc.

Språkförmågan kan till stor del beskrivas som en förmåga att uttrycka vissa funktioner i språket (Gibbons 2013). En central funktion är att kunna *jämföra* och *kontrastera*. Låt oss som exempel utgå från 'tegelstensorden': *örn, flyga, mås, pingviner* och *simma* inom ämnesområdet 'hur fåglar förflyttar sig'. I Figur 4 kan vi från vänster till höger följa språkprogressionen i att jämföra och uttrycka kontraster. I den sista kolumnen kan vi se hur ord som *både*, *däremot* och *i stället* ger ytterligare nyanser till jämförelsen och kontrasterna, nyanser som inte är möjliga att uttrycka med bara de ursprungliga tegelstensorden.

Steg 1 Ny i språket	Steg 2 På väg i språket	Steg 3 Vidare i språket	Steg 4 Mot ett avancerat språk	Steg 5 ² Med ett avancerat språk
Örnar flyger. Måsar flyger. Pingviner simmar.	Örnar <i>kan</i> flyga. Måsar <i>kan</i> flyga. Pingviner <i>kan</i> simma.	Örnar och måsar <i>kan</i> flyga, <i>men det kan inte</i> pingviner.	Örnar flyger <i>högt</i> . Måsar brukar flyga <i>lägre</i> . Pingviner <i>kan inte</i> flyga <i>alls</i> .	<i>Både</i> örnar och måsar <i>har</i> förmågan att flyga. Pingviner, <i>däremot</i> , <i>gör inte det</i> , utan de <i>har istället</i> förmågan att simma.

Figur 5. Att jämföra och kontrastera (efter Dutro & Moran, 2003)

En annan viktig funktion är att kunna *beskriva* individer, platser och saker. För att klara det behöver eleven ha tillgång till speciella verb, substantiv och adjektiv. I Figur 5 är exemplet att beskriva en björn. Läraren behöver under varje utvecklingssteg använda olika verbala och modala resurser såsom elevens modersmål, svenska, handlingar, gester, illustrationer och konkreta föremål i miljön.

² Beteckningarna överensstämmer med utvecklingsnivåerna i Skolverkets bedömningsverktyg Bygga svenska (2017)

2021-02-18

8 (11)

Steg 1 Ny i språket	Steg 2 På väg i språket	Steg 3 Vidare i språket	Steg 4 Mot ett avancerat språk	Steg 5 Med ett avancerat språk
Brun <i>brun</i> björn	Björnen är <i>brun</i> . Den <i>har klor</i> .	Den bruna björnen har <i>tjock päls</i> och <i>skarpa klor</i> .	Brunbjörnen är <i>inte ett</i> <i>rovdjur</i> trots att den har <i>vassa klor och tänder</i> .	Under sin <i>vintersömn</i> <i>föder</i> brunbjörnen <i>ungar</i> .

Källa figur 6. Att beskriva hur individer, platser eller saker ser ut (efter Dutro & Moran, 2003)

Som nybörjare i steg 1 lägger eleven kanske bara till adjektivet brun till substantivet. I steg 2 klarar andraspråksinläraren en enkel SVO-mening: subjekt, verb, objekt/predikativ. I steg 3 har meningen expanderat ytterligare och användningen av adjektiv är mer preciserad, *tjock*, *skarpa*. I steg 4 och 5, blir beskrivningen fortsatt än mer innehållsrik och komplex, även om funktionen, att beskriva en björn, är densamma (Dutro & Moran, 2003).

Ytterligare en funktion är att beskriva *placeringen* eller positionen av olika saker i förhållande till varandra (Figur 6). Här krävs förutom tegelstensorden (majs, bönor, squash och så vidare) prepositioner, prepositionsfraser och verb (*bakom*, *framför*, *under*, *runt*, *står*, *plantera*, *gräver*, *drar nytta av*). I exemplet tänker vi oss en trädgårdsodling.

Steg 1 Ny i språket	Steg 2 På väg i språket	Steg 3 Vidare i språket	Steg 4 Mot ett avancerat språk	Steg 5 Med ett avancerat språk
Riktning: Mina plantors placering.	Majsen <i>står</i> <i>bakom</i> bönorna.	I trädgården planterade vi majs <i>bakom</i> bönorna. Vi planterade squash <i>framför</i> bönorna.	Vi <i>grävde ner</i> en fisk <i>under</i> majsen, squashen och bönona som gödning.	Växterna i vår trädgård <i>drar nytta av</i> sin <i>placering</i> . Bönorna växer <i>runt</i> squashen och avger kväve. Majsen växer <i>högre</i> än squashen och ger skugga.

Källa figur 7. Att beskriva placering av olika saker (efter Dutro & Moran, 2003)

Ett fjärde exempel är funktionen att *koppla samman redan skedda händelser* genom att använda verb, adverb och ord som visar förloppet.

Steg 1 Ny i språket	Steg 2 På väg i språket	Steg 3 Vidare i språket	Steg 4 Mot ett avancerat språk	Steg 5 Med ett avancerat språk
Skog, träd, stenar	Vi gick ut i skogen.	Förra veckan gjorde vi en utflykt till skogen. Denna vecka ritade vi teckningar om vad vi sett.	Tidigare kunde jag vara rädd för träd och stenar när vi gick i skogen.	Det är två år sen jag var i skogen för första gången.

Figur 8. Att beskriva aktiviteter som skett vid olika tillfällen (efter Dutro & Moran, 2003)

I aktiviteter som samtidigt har fokus på språk och kunskaper kan lärarna i förskoleklass stötta och snabba på språkutvecklingen för eleverna som är nya i svenska språket. Genom att ge mallar och murbruksord till de centrala ämnesord som det aktuella stoffet kretsar kring får eleverna en explicit stöttning för sin språk- och kunskapsutveckling.

2021-02-18

10 (11)

Reflektionsfrågor

1. Hur kan språklig stöttning utformas före, under och efter undervisningssituationer i olika kunskapsområden?
2. Hur kan stöttning utformas före, under och efter lek, övergångar mellan olika aktiviteter och andra för eleven nya situationer?
3. Vilka fördelar kan det finnas med att tänka på språket i termer av tegelstenar och murbruk när ni planerar undervisningen?
4. Vilka arbetssätt i förskoleklassen kan uppmuntra elever att utmana sin språkliga förmåga på andraspråket³.
5. Hur kan undervisningen utformas för att ge eleverna mycket taltid med stöd av en vuxen, exempelvis genom smågruppsamtal?

³ På vägen mot ett utvecklat andraspråk använder elever ett så kallat interimspråk eller inlärspråk som kan innehålla olika språkliga ”fel” och konstruktioner, beroende på var i eleven befinner sig i sin andraspråksutveckling. Ju mer avancerat innehållet är som eleven försöker uttrycka, desto mer sannolikt är det att den språkliga korrektheten blir lidande. Detta är ett viktigt steg mot ett mer utvecklat andraspråk.

Referenser

- Axelsson, M. (1988), Helfraser och ramar – ett viktigt inslag på andraspråksinlärares väg mot ett kreativt regelsystem. I: Hyltenstam, K. & Lindberg, I. (red.), *Första symposiet om Svenska som andraspråk. Del 1*. Stockholm: Centrum för tvåspråkighetsforskning, Stockholms universitet.
- Axelsson, M. (2005). Litteracitetsutveckling i Stockholms flerspråkiga förskolor. I: Axelsson, M., Rosander, C. & Sellgren, M. *Stärkta trådar – flerspråkiga barn och elever utvecklar språk, litteracitet och kunskap*. Stockholm: Språkforskningsinstitutet i Rinkeby. Hämtad den 8.11 2018
- Axelsson, M. (2009). Språk och kunskapsutveckling går hand i hand. I: Axelsson, M. (red.), *Många trådar in i ämnet – genrep pedagogiskt arbete i Knutbyskolan*. pp 6-18. Stockholm: Utbildningsförvaltningen, Språkforskningsinstitutet. Hämtad den 8.11 2018
- Axelsson, M. (2010), Andraspråksinläring i ett utvecklingsperspektiv. I: Bjar, L. & Liberg, C. (red.), *Barn utvecklar sitt språk*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergström, G. (1976), *Vem räddar Alfons Åberg?* Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Bolander, M. (2012), *Funktionell svensk grammatik*. Stockholm: Liber.
- Cummins, J. (2017), *Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Dutro, S. & Moran, C. (2003). Rethinking English language instruction: An architectural approach. In G. Garcia (Ed.), *English learners: Reaching the highest level of English literacy* (pp. 227–258). Newark, DE: International Reading Association.
- Gibbons, P. (2013). Stärk språket, stark lärandet. Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för och med andraspråkselever i klassrummet. Tredje upplagan. Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Saville-Troike, M. (1984), What really matters in second language learning for academic achievement? I: *TESOL Quarterly* 18:2.
- Skolverket (2017). *Bygga svenska. Bedömningsstöd för nyanlända elevers språkutveckling i årskurs 1-3/4-6/7-9*.
- Viberg, Å. (1987), *Vägen till ett nytt språk. Andraspråksinläring i ett utvecklingsperspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.